

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.053.012
у Державному закладі
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертацію Орленко Ірини Миколаївни
«Детермінанти соціальної дезадаптації особистості в сучасному
українському суспільстві»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – філософія**

Актуальність теми дисертаційної роботи. У кризових ситуаціях суперечності між особистістю та суспільством, індивідуальним і соціальним ліквідуються лише за створення необхідних умов і передумов для їх подолання. На сучасному етапі розвитку суспільства знову виникла потреба в розробці та застосуванні цілісного системного підходу до вивчення соціальних феноменів. Одним із них є соціальна дезадаптація особистості.

В українському суспільстві соціальна дезадаптація особистості виявляється найперше у порушенні нормальних взаємин із людьми і виникає внаслідок невідповідності установок, ціннісних орієнтацій особистості вимогам і нормам поведінки суспільства, соціуму, соціальної групи.

Знання детермінант соціальної дезадаптації та впливу соціально-дезадаптованої сім'ї на особистість дає змогу вирішити проблему адаптації особистості до вимог соціальної системи в умовах трансформації способів життєдіяльності людини, соціальних відносин, що постійно ускладнюються. Неможливо передбачити результати соціальних дій, не володіючи достатнім рівнем адаптації, тим паче перебуваючи в стані невизначеності та внутрішньоособистісної дезадаптації.

Актуальність теми дисертаційної роботи Ірини Миколаївни набуває теоретичного й практичного значення на рівні «особистість – суспільство», формує підстави для того, аби осмислити соціальну дезадаптацію в більш

широкому значенні, використовуючи методологічний апарат соціальної філософії, пропонує визначити детермінанти поняття «соціальна дезадаптація» у трикветрі соціальної дезадаптації та її вплив у контексті взаємодії людини і суспільства, що уможливило створення нової соціально-комунікативної моделі суспільних відносин.

Отже, потреба в міждисциплінарному аналізі феномена соціальної дезадаптації, недостатня розробленість структури соціальної дезадаптації особистості в сучасному суспільстві підтверджує доцільність, своєчасність й актуальність дослідження Ірини Орленко.

Таким чином, закономірним із огляду на актуальність теми наукового пошуку є **зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами**. Як відзначає дисертантка, дослідження здійснено з урахуванням наукових напрямів кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (державна реєстрація № 011U010462). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради (протокол № 5 від 28.12.2017 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертаційної роботи Орленко Ірини Миколаївни дає підстави стверджувати, що авторка логічно, послідовно й переконливо розкрила сутність феномена соціальної дезадаптації та детермінант соціальної дезадаптації особистості, спираючись на теоретичні аспекти соціально-філософського узагальнення новітніх досягнень окремих наук у комплексному вивченні людини та особистості, через площину характеристик і визначень. Це сприяло глибшому розумінню специфіки соціальної дезадаптації.

Зокрема, розроблено трьохсистемну структуру соціальної дезадаптації/адаптації як складноорганізованої інтегральної властивості особистості у філософському вимірі, який виражено трикветром соціальної

адаптації/дезаптації. Введено в науковий обіг поняття «селф-фундейшн-система» як базову основу особистості та складову структури трикветра соціальної адаптації/дезаптації та запроваджено в науковий обіг поняття «сім'я особливої дитини». Уточнено та доповнено типологію соціально-дезаптаваних сімей. Обґрунтовано сутність поняття «соціальна дезаптація» як повної або часткової втрати особистістю здатності адаптації до умов соціуму та змін якості життя, як порушення взаємозв'язків людини з середовищем, що характеризується неможливістю реалізації нею своїх позитивних соціальних ролей в певних соціальних умовах, відповідних її потенціалу.

Зазначені положення представлено у *науковій новизні* дисертаційного дослідження, що, на нашу думку, цілком переконливо, відповідає змісту наукової праці і висвітлено у численних наукових публікаціях.

Достовірність проведеного дослідження підтверджує широка апробація його результатів у двадцяти п'яти наукових працях, із яких: 8 – статті у фахових наукових виданнях, зареєстрованих МОН України, 3 розділ – у науковій наукометричній монографії за фахом, 10 – тези і матеріали конференцій, 4 – у зарубіжних виданнях. Аналіз статей та матеріалів конференцій засвідчив, що здобувачка детально проаналізувала сутнісні підвалини детермінантів соціальної дезаптації особистості в сучасному українському суспільстві і продовжила традиції філософської школи А. І. Кавалерова.

Заслуговує на увагу практичне значення отриманих результатів, які будуть корисними для розробки стратегії соціальних досліджень в Україні, наукового, методологічного й філософського розвитку досліджень поняття, факторів і процесу соціальної дезаптації та створення практичних рекомендацій щодо запобігання умовам виникнення дезаптаційних процесів у суспільстві.

Знання детермінант соціальної дезаптації та впливу соціально-дезаптаваної сім'ї на особистість допомагає вирішити проблему

адаптації особистості до вимог соціальної системи в умовах трансформації способів життєдіяльності людини, соціальних відносин, що постійно ускладнюються.

Результати та висновки кваліфікаційної роботи можуть використовуватися в освітньому процесі, під час викладання таких курсів, як «Філософія», «Соціальна філософія», «Соціальна психологія», «Психологія», «Філософія освіти», «Соціологія», «Інклюзивна освіта», «Конфліктологія», спецкурсів, у яких увага акцентується на специфіці соціальної адаптації та дезадаптації особистості в сучасному суспільстві, а також під час розробки проектів із соціальної адаптації особистості.

Дослідження категоріального поля поняття дезадаптації в системі соціально-філософського знання та використання діалектичного методу сприятиме осмисленню соціального буття дезадаптованої особистості та трансформації українського суспільства. Зокрема, за допомогою методу контент-аналізу, виявлено факти дезадаптації особистості в мікросистемі, а в подальшому – у селф-фундейшн-системі, що дозволило розробити модель трикветра соціальної адаптації/дезадаптації особистості та створити типологію соціально-дезадаптованих сімей з точки зору соціально-філософської картини світу.

Структура та зміст дисертаційної роботи повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Ознайомлення зі змістом і структурою дослідження Ірини Миколаївни дає підстави стверджувати, що в ньому чітко сформульовано актуальність теми, мету і завдання роботи, об'єкт і предмет аналізу, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Зміст анотації висвітлює основні відомості про методологію дослідження, способи обґрунтування основних ідей і не містить інформації, яка відсутня в дисертації.

Авторка використовує широкий спектр методів, які уможливили розгляд детермінант соціальної дезадаптації особистості та феномена соціальної дезадаптації взагалі. Зокрема, як загальну методологічну основу

кваліфікаційної праці використано діалектичний метод, для осмислення соціального буття дезадаптованої особистості та трансформації українського суспільства.

Метод контент-аналізу дав змогу дослідити сутність соціальної дезадаптації особистості та простежити факти дезадаптації особистості в мікросистемі, а в подальшому – у селф-фундейшн-системі, і метод моделювання, за допомогою якого сформовано та розглянуто модель трикветра соціальної адаптації/дезадаптації особистості. Завдяки загальнонауковим і філософським методам – аналізу і синтезу понять і категорій, узагальнення та описового методу – було досліджено детермінанти соціально-дезадаптованої особистості в сучасному українському суспільстві.

Усебічне та міждисциплінарне вивчення здобувачкою предмета дослідження підтверджує фундаментальність і комплексність роботи.

У першому розділі *«Діалектична сутність соціальної дезадаптації особистості»* детально проаналізовано філософські, науково-філософські та міждисциплінарні розвідки. Це дало змогу конкретизувати структурну модель соціальної дезадаптації та виявити взаємовплив систем соціальної дезадаптації суспільства й структурних систем особистості.

Авторкою описано та обґрунтовано модель соціальної адаптації/дезадаптації особистості у сучасному соціокультурному просторі. З'ясовано внутрішні і зовнішні детермінанти соціальної адаптації/дезадаптації, на тлі яких формується комплекс властивостей і якостей особистості, що обумовлюють процес адаптації особистості або її дезадаптації (50 сторінка дисертаційної праці).

Дисертантка визначила структурну модель соціальної адаптації та виявила взаємовплив систем соціальної адаптації суспільства й структурних систем особистості у трьохсистемному філософському вимірі – трикветрі соціальної дезадаптації (адаптації), структуру якого розроблено у дослідженні (Д: 77-79). Стверджується, що усі системи

трикветра тісно пов'язані та здатні до взаємовпливів, і це дозволяє побачити зміни у структурній моделі трикветра соціальної дезадаптації на кожному з трьох структурних рівнів соціальної дезадаптації (Д: 80).

Авторкою наголошено, що розуміння процесу дезадаптації в змінених умовах життя містить індивідуальні особливості, сторонню підтримку та розкриття внутрішніх ресурсів.

У другому розділі *«Методологія дослідження соціальної дезадаптації особистості в контексті взаємодії людини і суспільства»* авторкою проаналізовано теоретико-методологічні основи вивчення соціальної дезадаптації особистості та ідеї осмислення соціального буття людини й суспільства, розглянуто теоретичні аспекти соціально-філософського узагальнення новітніх досягнень окремих наук у комплексному вивченні людини та особистості.

Ірина Орленко характеризує компонентні модуси соціокультурної адаптації студентів до соціального стилю освітнього середовища: академічна адаптація, соціальна адаптація, культурна адаптація, особистісно-емоційна адаптація (Д: 118-119); розкриває сутність сучасних соціальних відносин тимчасово переміщених осіб (Д: 145-147).

У контексті соціокультурного підходу дослідниця послідовно аналізує проблему соціальної та психологічної дезадаптації сучасних сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (Д: 128-137). Авторкою розроблена типологія соціально-дезадаптованих сімей у сучасному українському суспільстві.

У третьому розділі *«Соціальна дезадаптація особистості в сучасному українському суспільстві»* авторкою розкрито онтологічну сутність оцінки компонентів дезадаптації особистості в Україні (на прикладі тимчасово переміщеної молоді та їхніх сімей, іноземних студентів і сімей, які виховують дітей з особливими потребами).

Дисертантка логічно й послідовно аналізує соціалізаційний, самореалізаційний, комунікативний, латентний, рефлексивний та

соціокультурний компоненти соціальної дезадаптації особистості на рівні кожної з трьох систем трикетра на прикладі тимчасово переміщеної молоді та їх сімей, іноземних студентів та сімей, що виховують дітей з особливими потребами, й на сторінці 180 підкреслює розуміння того, що процес соціальної дезадаптації в змінених умовах життя передбачає індивідуальні особливості, підтримку з боку та розкриття внутрішніх ресурсів.

Авторкою виокремлено детермінанти благополуччя (адаптації) і чинники дезадаптації сучасних сімей в межах трикетральної структури адаптації-дезадаптації (Д: 198-201) та обґрунтовано розуміння того, що благополучна сім'я більш успішна в досягненні високої якості життя своїх членів, а соціально-дезадаптована неспроможна виконувати свої соціальні функції, що перешкоджає успішній адаптації особистості до умов трансформаційного соціального середовища. Це можна вважати ще одним із визначальних аспектів актуальності рецензованої праці.

Здобувачка робить висновки про те, що різні соціальні категорії членів нашого суспільства мають єдину структуру соціальної дезадаптації, що дозволяє розглядати цей процес на рівні суспільство-особистість.

Висновки, сформульовані Іриною Миколаївною, є чіткими, логічними, вони корелюють із зазначеними у вступі завданнями дослідження. Кожен їхній пункт є виваженим, ураховує основні наукові результати та відповідає змістові розділів праці.

Зауважимо, що в науковій роботі наявні посилання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок і теорій інших авторів. Дотримано вимог чинного законодавства щодо авторського права та принципів академічної доброчесності.

Урешті, необхідно констатувати, що дисертаційна робота Ірини Миколаївни Орленко – це перше дослідження, у якому розроблено трьохсистемну структуру соціальної дезадаптації/адаптації як складноорганізованої інтегральної властивості особистості у

філософському вимірі, який виражено трикветром соціальної адаптації/дезаптації.

Утім, дисертаційна робота, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, недоліки, спірні положення, висвітлення та зауваження щодо яких сприятимуть більш повній та об'єктивній характеристиці результатів дослідження. *Представимо деякі з них послідовно:*

1. У контексті дослідження детермінантів структури соціальної дезаптації особистості в сучасному суспільстві (зокрема, це параграф 1.3) доцільно було б глибше, можливо, навіть окремим параграфом, вивчити філософські детермінанти стану дезаптованості особистості та визначити причини його негативного впливу на соціальну адаптацію особистості в суспільстві загалом.

Зокрема, зазначу про такі свої обґрунтування. Результат соціальної дезаптації полягає у дезаптованості особистості. Натомість стрижневою причиною дезаптованої поведінки є конфлікт (різновимірний). Відтак, уже під впливом конфлікту формується неадекватне реагування особистості і на умови, і на вимоги суспільства у формі певних «відхилень» у поведінці як реакція на систематичні, постійно провокуючі чинники, впоратися з якими людина часто не може. Після цього формується дезорієнтація (незнання, як учинити в тій чи іншій ситуації, виконати ті чи інші вимоги, тощо).

Водночас, якщо така розгубленість повторюється впродовж тривалого часу, то неодмінно утворюються два види конфліктів: внутрішній – як незадоволення собою, своїми діями, суспільним становищем і т. д., та зовнішній – як сформоване на основі внутрішнього ставлення до суспільства, його цінностей, вимог тощо. Врешті, на основі цього формується чітко виражена дезаптивна поведінка, що спроможна загрожувати і суспільним, і державним, і правовим процесам.

Утім, такі суспільні відхилення особистості від суспільних норм, що сформувалися на основі неможливості/небажання змінити навколишнє середовище, постійного перебування у стані усвідомлення власної

некомпетентності чи неспроможності діяти правильно, аксіологічно мотивовано, безпосередньо призводять до утворення смислових та емоційно-ціннісних бар'єрів і щодо інших людей, і стосовно суспільства, держави, і, зрештою, нівелює необхідність діяти та вчиняти у рамках дотримання гуманістичних принципів і верховенства права.

2. У контексті дослідження методології соціальної дезадаптації особистості в контексті взаємодії людини і суспільства, а зокрема зосереджуючись на теоретико-методологічних основах вивчення соціальної дезадаптації особистості (параграф 2.1) й типології соціально-дезадаптованих сімей: проблемне поле взаємодії людини і суспільства (параграф 2.2) необхідно було, все ж таки, вивчити вплив суспільної дестабілізації, зокрема й у рамках становлення української державності, на вкорінення дезадаптація особистості в сучасному українському суспільстві.

Доцільно було б звернути увагу на те, що попри все форми і прояви суспільної дестабілізації підштовхують дослідників із різних наукових сфер до пошуків подолання кризи не лише на основі теоретичних знань із якоїсь однієї галузі, але й з позиції більш загальної – із філософського обґрунтування цієї проблеми.

Йдеться про філософську концепцію єдності світу, на основі якої сформувалися такі науки про закони самоорганізації складних систем, як загальна теорія систем, синергетика, кібернетика тощо. Знання про основні закони існування складноорганізованих утворень повинні слугувати вихідною теоретичною основою для розуміння і суспільних процесів. Зокрема, йдеться про те, що будь-яке якісне перетворення системи, що має для неї життєво важливе значення, насамперед пов'язане зі специфічними перебудовами організації – суперечливої єдності структури і функції. Саме структурно-функціональна відповідність зумовлює стабільність систем.

Це означає, що коли в суспільстві відбуваються якісні зміни, що завжди в певні періоди часу набувають кризового характеру, то з метою запобігання або нейтралізації всіх форм суспільної дезадаптації потрібно одночасно

створювати нові форми організації, такі структури суспільних відносин (в економічній, соціальній, духовній сферах), які б відповідали характеру функціонування основних тенденцій розвитку соціуму. Між тим, здебільшого створення таких структур відбувається тоді, коли суперечності досягають апогею і часто сприймаються як реальна загроза існуванню суспільства.

3. Урешті, досліджуючи сутнісні підвалини детермінантів соціальної дезадаптації особистості в сучасному українському суспільстві (зокрема, йдеться про параграф 3.3), я б рекомендував, можливо, у майбутній монографії за результатами прилюдного захисту, проаналізувати вплив так званої групи внутрішньодеструктивної поведінки людини на її соціальну дезадаптацію, задля уможливлення вирішення цієї катастрофічної проблеми сучасності і в українському громадянському суспільстві.

Окрім того, в цьому контексті слушно було б з'ясувати рівень відповідності форм деструктивної поведінки таким критеріям девіантності, як погіршення якості життя, зниження рівня критичності до своєї поведінки, когнітивні спотворення (сприйняття і розуміння того, що відбувається), зниження самооцінки і емоційні збої тощо. Врешті, вони з великою вірогідністю призводять до стану соціальної дезадаптації особи аж до повної її ізоляції. Відповідно, формуються три основні групи поведінки, що відхиляється: антисоціальна (делінквентна), асоціальна (аморальна), аутодеструктивна (саморуйнівна).

Наведені зауваження не спростовують загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ірини Орленко. Певною мірою вони доповнюють об'єктивну характеристику практичної складової та значущості теми проведеного дослідження.

ВИСНОВОК

Дисертація Орленко Ірини Миколаївни «Детермінанти соціальної дезадаптації особистості в сучасному українському суспільстві» є

завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на відповідному теоретичному рівні.

Структура та обсяг дисертації відповідають установленим вимогам, а зміст дисертаційної роботи – меті і завданням, які повною мірою вирішені в процесі виконання дослідження. Основні положення роботи, винесені на захист, містять елементи наукової новизни. У тексті не виявлено плагіату, самоплагіату, фальсифікації.

Дисертаційна робота за змістом, структурою та оформленням відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 033 Філософія, вимогам наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12 січня 2017 року № 40, зі змінами, та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – Орленко Ірина Миколаївна – за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, професор,
Директор Інституту управління,
психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

В. С. Бліхар

завершеним, самостійним науковим дослідженням, що виконане на відповідному теоретичному рівні.

Структура та обсяг дисертації відповідають установленим вимогам, а зміст дисертаційної роботи – меті і завданням, які повною мірою вирішені в процесі виконання дослідження. Основні положення роботи, винесені на захист, містять елементи наукової новизни. У тексті не виявлено плагіату, самоплагіату, фальсифікації.

Дисертаційна робота за змістом, структурою та оформленням відповідає галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 033 Філософія, вимогам наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12 січня 2017 року № 40, зі змінами, та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка – Орленко Ірина Миколаївна – за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент:

**доктор філософських наук, професор,
Директор Інституту управління,
психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

В. С. Бліхар

